

Jól nézünk ki (...?!)

Háztartások helyzete a válság
után

TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2014

SZERKESZTETTE

SZIVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Budapest, 2015. március

A TELJES KÖTET TARTALOMJEGYZÉKE

BEVEZETÉS	
I. TÁRSADALOMSZERKEZET, SZEGÉNYSÉG, MUNKAERŐPIAC.....	
1. JÖVEDELEM-ELOSZLÁS 2009–2014 KÖZÖTT (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	
2. JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON (GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER – TÁTRAI ANNAMÁRIA)	
3. A HÁZTARTÁSOK FOGYASZTÁSA: ÖSSZETÉTEL ÉS TÁRSADALMI JELLEMZŐK (SIMONOVITS BORI – SZIVÓS PÉTER).....	
4. TÁRSADALMI SÉRÜLÉKENYSÉG: VAGYONI HELYZET, ELADÓSODOTTSÁG, MEGÉLHETÉSI NEHÉZSÉGEK (MEDGYESI MÁRTON - SIMONOVITS BORI - BERNÁT ANIKÓ).....	
5. KÖZMUNKA, KÖZMUNKÁSOK (MEDGYESI MÁRTON)	
6. MAGYAROK KÜLFÖLDÖN – ÚJRATÖLTVE (LIGETI ANNA SÁRA – SIK ENDRE – SZEITL BLANKA).....	
7. TÁRSADALMI RÉTEGEK, FOGYASZTÁSI STÁTUSZCSOPORTOK MAGYARORSZÁGON (FÁBIÁN ZOLTÁN)	
II. BIZTONSÁG, BIZONYTALANSÁG, ATTITŰDÖK.....	
8. A BŰNÖZÉSTŐL ÉS A MUNKAHELY ELVESZTÉSÉTŐL VALÓ FÉLELEM MAGYARORSZÁGON (PÓSCH KRISZTIÁN).....	
9. SZERELEMCSÜTÖRTÖK ÉS DOBSZERDA? A MEGKÉRDEZÉS NAPJÁNAK AZ ELÉGEDETTSÉGRE GYAKOROLT HATÁSA (KELLER TAMÁS).....	
10. MONITOR-SZILÁNKOK	
BEVEZETÉS (SIK ENDRE).....	
10.1. MUNKAERŐ-PIACI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSOKBAN (FELLNER ZITA – HORVÁTH ANNA).....	
10.2. ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSOKBAN (KELEMEN ZSÓFIA)	
10.3. „KI A CIGÁNY?” - ÚJRAGONDOLT ELEMZÉS AZ ELSŐDLEGES ÉS MÁSODLAGOS IDENTITÁS ALAPJÁN (ANGYAL EMESE)	
10.4. A TESTMAGASSÁG HATÁSA A MAI MAGYARORSZÁGON (NYÍRŐ ZSANNA – SIK ENDRE)	
10.5. ÁLLANDÓSÁGOK ÉS VÁLTOZÁSOK – A KERESZTNEVEK TÁRSADALMI JELENTÉSEI (FÉNYES CSONGOR – KATONA ESZTER).....	
FÜGGELÉK	

A teljes kötet letölthető a <http://www.tarki.hu/hu/research/hm/> címről.

A TÁRKI 1992 óta rendszeresen, ugyanazzal a módszertannal kutatja a lakosság jövedelmi és munkaerő-piaci helyzetének, kiadási szerkezetének, és a vélemények széles körének alakulását. A személyes kérdezéssel alapuló adatfelvétel során általában mintegy kétezer (nem intézményi) háztartásról és a háztartások tagjairól gyűjtünk adatokat úgy, hogy a háztartás minden 16 éven felüli tagját megkérdezzük. Emellett a háztartás egészére jellemző adatokat is felvesszünk a háztartás ügyeiben kompetens személytől. 1992 és 1997 között a vizsgálat a Magyar Háztartás Panel kutatás keretei között folyt, azóta pedig a TÁRKI Háztartás Monitor szolgáltatott keresztmetszeti adatokat. A sorozat eddigi legutolsó hulláma 2012-ben zajlott. *A mostani, 2014 őszi lebonyolított adatfelvételt az Emberi Erőforrások Minisztérium Szociális ügyekért és társadalmi felzárkózásért felelős Államtitkárságának támogatása tette lehetővé.* Vizsgálatunk szempontjából fontos körülmény, hogy a Kormány 2011 novemberében elfogadta a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát (NTFS). Ennek célja – összhangban többek között az Európai Unió Európa 2020 stratégiájával – 10 éves időtávlatban meghatározni a szegénységben élők, köztük a romák társadalmi és munkaerő-piaci integrációja középtávú kihívásait, céljait és a szükséges beavatkozási irányokat. A Stratégia meghatározó kérdésként kezeli az intézkedések, beavatkozások eredményességének mérését, az indikátorok használatát, és ennek megfelelően önálló fejezetben tárgyalja azt. A monitoring rendszer alapjául szolgáló adatinfrastruktúra bemutatásánál a TÁRKI Háztartás Monitor adatfelvételt is feltüntetni, mint az indikátorok egy csoportjának forrását. Ez az adatfelvétel ezért rendszeres alapként szolgál a szegénység és társadalmi kirekesztettség indikátorainak előállításához is. Erre részben a jelen kötet első részében kerül sor, részben pedig egy külön összefoglaló készül az az NTFS indikátorok szisztematikus bemutatására.

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának adatfelvétele 2014 októberében zajlott (a kérdezés szeptember 27-től november 1-ig tartott) és a 2013. október 1. és 2014. szeptember 30. közötti időszakról gyűjtött információkat. Az ennek alapján elkészült elemzéseket fogja össze jelen kötetünk.

Az adatfelvétel során 2011 sikeres háztartás-interjú készült el. Ezekben a háztartásokban összesen 4420 személy él, közülük 3908-an 16 évesek és idősebbek. Körükben összesen 3541 egyéni kérdőív készült el (367 tizenhat éves és idősebb személyről, valamint az ezekben a háztartásokban élő összesen 512 tizenhat év alatti gyermekről az ún. háztartás tábla segítségével gyűjtöttük be a szükséges adatokat).

A viszonylag kismintás TÁRKI Háztartás Monitor alkalmas a teljes népességre vonatkozó következtetések levonására. Minél kisebb társadalmi csoportra szeretnénk azonban megállapításokat tenni, statisztikai becslésünk annál bizonytalanabbá válik. Valamelyest nehezíti az eredmények értelmezését, hogy a mintamegvalósulás során néhány speciális társadalmi csoportot a valós arányánál kisebb számban találtunk meg. Közismert tény, hogy a leggazdagabbak és a legalacsonyabb jövedelműek bekerülése és válaszadási hajlandósága alacsony az ilyen típusú jövedelemvizsgálatok során, ezért az itt közölt egyenlőtlenségi mértékek alsó becslésként értelmezhetők. Fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy ezeket a sajátosságokat az eredmények értékelésekor szintén figyelembe kell venni.

A 2014. évi kutatás eredményei is számos érdekes adalékkal szolgálnak a magyar társadalom utóbbi néhány évben tapasztalható változásairól. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően az eredmények részben egy adott hónap (jelen esetben 2014. szeptember) állapotát rögzítik, részben pedig (például a jövedelmek esetében) az azt megelőző egy évre vonatkozó összesített adatokat mutatják. A kötet három nagyobb részből áll. Az első rész a „Társadalomszerkezet, szegénység, munkaerőpiac” címet viseli és az NTFS szempontjából kulcsfontosságú részeket tartalmazza. Fejezetei közül az első hagyományosan a jövedelem-eloszlás változásait mutatja be, a további fejezetek pedig olyan területekkel foglalkoznak, mint a szegénység és depriváció, a háztartások fogyasztása, a migráció. Idén ebbe a törzsrészbe két speciális fejezet is bekerült: egyfelől részletesebben foglalkozunk az utóbbi évek munkaerő-piaci folyamatait alaposan átrendező közfoglalkoztatással, másfelől részletesebben elemezzük, hogy az adósságok és megtakarítások alapján mit mondhatunk a különböző társadalmi csoportokba tartozó háztartások gazdálkodásának peremfeltételeiről. Kötetünk második része bizonyos szempontból „bónusz”; számos innovatív elemzést tartalmaz. Ez a rész a „biztonság, bizonytalanság, attitűdök” címet kapta, de ennél szélesebb a tematikája. Előbb a közbiztonsággal kapcsolatos vélemények és viktimizációs percepciókkal foglalkozik, majd az elégedettség alakulását vizsgálja – egy különleges megközelítésben. Utána az ún. Monitor-szilánkok alfejezet egy-egy speciális témát, érdekességet (a háztartástagok közötti munkaerő-piaci és értékrendi homofília vizsgálata, névadási szokások társadalmi

jellemzői, a roma identitás vizsgálata, a magasság összefüggése bizonyos hagyományos szociológiai jellemzőkkel) dolgoz fel; ezeket a cikkeket a szokatlan kérdésfelvetés vagy elemzési módszer köti össze.

A fontosabb eredmények:

- A legfrissebb hullám adatfelvétele hosszú idő óta először egy alapvetően kedvező mutatókkal jellemezhető makro környezetben (viszonylag tempós gazdasági növekedés, gyakorlatilag megszűnt infláció, reálkereset növekedés) zajlott. 2012 és 2014 között¹ viszonylag jelentős (mérésünk szerint mintegy 16%-os) reáljövedelem-emelkedés következett be, amely az egyenlőtlenségek kisebb csökkenésével járt együtt.
- A háztartási jövedelmek jelentős emelkedése a különböző deciliseket egyaránt érintette, de nem egyenletesen. A legalsó tized részesedése az összes jövedelemből 2,6%-ról 3%-ra nőtt. A legfelső decilis aránya – kicsit ugyan, de szintén – növekedett.
- A jövedelem-eloszlást jellemző mutatóink a korábbi évekhez képest nagyobb bizonytalansággal mérhetők, de az összkép világos. A 2010 és 2014 közötti időszakot együtt tekintve azt látjuk, hogy miközben az időszak első két évében Magyarországon jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek (akkor az egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi deciliseinek aránya 7,2-ről 9,0-re emelkedett), a második két évben a fenti mutató 8,1-re mérséklődött.
- Ami a jövedelmek szerkezetét illeti; a foglalkoztatottak háztartásaiban a munkajövedelmek aránya nőtt, a nem foglalkoztatottak háztartásaiban pedig a társadalmi jövedelmeké emelkedett. A nettó jövedelmek abszolút értékben vett jelentős növekedése a legalsó deciliseknél (sem) elsősorban a szociális jövedelmek, hanem a foglalkoztatottság bővüléséhez kapcsolódva a piaci jövedelmek (ide értve a közmunkából származó jövedelmeket is) részarányának növekedése révén valósult meg.
- 2014-ben a magyarországi népesség 16,6%-a, 1,6 – 1,7 millió ember élt jövedelmi szegénységben, háztartásuk ekvivalens nettó jövedelme nem haladta meg a havi 78 ezer forintot. E tekintetben 2012 és 2014 között nem történt jelentős, statisztikailag is szignifikáns változás. Ezzel, becslésünk szerint a hazai szegénység mértéke éppen az EU-átlaggal megegyező volt a tavalyi évben, akárcsak 2012-ben.
- Miközben a szegénység kiterjedtsége – a 2007-2012 közötti időszakban megfigyelt növekedést követően – változatlan maradt, annak mélysége 26%-ról 23%-ra csökkent az elmúlt két év folyamán. Szintén változás, hogy 2012 és 2014 között jelentősen megemelkedett a szegénység előfordulásának valószínűsége a sokgyermekes családok, a 65 év feletti, az egykeresős családok, valamint a női háztartásfővel élők körében. Ezzel szemben csökkent az olyan gyerekes háztartások szegénysége, amelyekben a szülőkön kívül más felnőtt (is) él, továbbá az egy gyermekes felnőtt párok alkotta háztartásokban élők, a gyermekek és fiatalok, valamint romák szegénysége is.
- A szegénység előfordulásának valószínűsége 2014-ben is magas a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők, az egyszülős és a sokgyermekes családok tagjai, a romák, az inaktív vagy munkanélküli háztartásfővel élők, valamint az egykeresős háztartásban élők körében.
- 100szegénységben élő személy közül 34gyermek vagy fiatal, 13pedig nyugdíjas korú. A szegénységben élők egyharmada olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli, egyharmada viszont olyanban, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, igaz más háztartástag nem. Száz szegény közül mindössze 5fővárosi, a többi nagyjából egyenlően oszlik meg városok és községek között.
- Az EU2020 háromkomponensű „szegénység vagy társadalmi kirekesztettség indikátorának” jövedelmi szegénység melletti másik két elemének alakulása javulást mutat. A súlyos anyagi deprivációban élők aránya 37%-ról 28%-ra csökkent, a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők pedig 15%-ról 9%-ra esett 2012 és 2014 között.
- Ezek miatt az EU2020 indikátor által definiált „szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben” élők aránya jelentősen csökkent: míg 2009-ben és 2012-ben is a népesség nagyjából kétötöde tartozott ebbe a körbe, addig 2014-ben már csak 35%-uk.

¹ Egészen pontosan a 2011. október - 2012. szeptember és a 2013. október - 2014. szeptember időszak összevetésében.

- A depriváció elemi indikátorai közül – arányait tekintve – legnagyobb mértékben a hitellel, közműszámlákkal összefüggő fizetési elmaradás és a lakás nem megfelelő fűtése tételeknél történt javulás, mégpedig úgy, hogy az alsó középosztály és a középosztály helyzete javult, anyagi, pénzügyi kiszolgáltatottsága csökkent.
- A súlyos anyagi depriváció csökkenése elsősorban a legszegényebbeknél jobb, esetenként lényegesen jobb helyzetben lévők (érettségizett vagy diplomás háztartásfővel élők, fővárosiak, egy- és kétgyermekesek, valamint a magas munkaintenzitású háztartások tagjai) kockázatának javulásából fakad. Az alacsony iskolázottságúak, a községekben élők, a sokgyermekesek, az alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitásúak körében az egyébként magas deprivációs ráta nem csökkent. A munkanélküli háztartásokban élők arányának csökkenése ezzel szemben az alacsonyabb státuszú, magas szegénységi kockázatú csoportokban (alacsony iskolázottságúak, városokban és községekben élők, sokgyermekes és nem(csak) szülők és gyermekek alkotta családban élők illetve a romák között) éreztette hatását.
- A hagyományosan magasabb kockázatú, alacsonyabb státuszú csoportok kockázati karakterének átalakulása feltehetően összefüggésben van az elmúlt időszak egyik legjelentősebb foglalkoztatás-és/vagy szociálpolitikai átalakításával, a közmunkaprogramok jelentős kiterjesztésével (és egyben a munkanélküli járadék rendszerének visszavágásával). Erre utal az egykeresős háztartások szegénységének növekedése is: amennyiben egy munkanélküli háztartásban valaki közmunkás lesz, javulás történik a munkaintenzitásában, ám a pótlólagos jövedelem nem elegendő arra, hogy a háztartás kikerüljön a szegénységből.
- A magyar háztartások 2014-ben havonta átlagosan 155 ezer forintot költöttek, mely 80 ezer forintnyi egy főre jutó fogyasztást, az OECD1-es skála szerint pedig 91 ezer forintnyi kiadást jelentett. Összességében, a korábbi periódusoktól eltérően a fogyasztás 3-4%-os reálnövekedéséről beszélhetünk 2012 és 2014 között.
- A háztartás létszáma és fogyasztása közötti negatív összefüggés triviális: minél kisebb a háztartás, annál nagyobb az egy főre jutó fogyasztása. A legmagasabb fogyasztási szintet a legmagasabb jövedelmi ötödébe tartozó, diplomás és szellemi munkát végző illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások érik el. Ezzel szemben a legalacsonyabb fogyasztási szintet az alacsonyan képzett (érettségivel nem rendelkező) illetve inaktív háztartásfővel rendelkező, legalacsonyabb jövedelmi ötödébe tartozó, legalább négyfős háztartások körében találtunk. Adataink szerint a főbb társadalmi-gazdasági jellemzők mentén 2012 és 2014 között növekedett a fogyasztás egyenlőtlensége.
- Vizsgálatunk adatai szerint a kérdezést megelőző 12 hónap során 5,7% volt a közmunkát végzők aránya az aktívkorúak között, és a közfoglalkoztatásban érintett háztartásokban a teljes népesség 9,1%-a élt a kutatás időpontjában. A közfoglalkoztatás az aktívkorú munkanélküliek/inaktívok esetében játszik igazán fontos szerepet. A kérdezést megelőző 12 hónapban az álláskeresési járadékban vagy a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülők aránya alacsonyabb volt, mint a közmunkában részt vevők aránya (az előbbiben az aktívkorúak 3,6%-a részesült, utóbbit 2,2%-uk kapott).
- A közmunkások háztartásaiban élők jövedelmeinek közel kétharmada munkajövedelem, ennek 12%-át teszik ki a közmunkából származó jövedelmek, a többi pedig más foglalkoztatásból származó munkajövedelem. Az aktívkorú háztartásfők háztartásaiban összességében a jövedelmek 73%-a származik a munkából, a közmunkások háztartásaiban tehát az átlagosnál alacsonyabb a munkajövedelmek aránya. A közmunkából az alacsonyabb jövedelmű háztartások összjövedelmüknek nagyobb hányadát szerzik, a középső és a felső két ötödben viszont elhanyagolható a jelentőségük. Összességében a közmunkából származó jövedelmek majdnem fele jut a népesség legszegényebb ötödéhez, és 37%-a a második legszegényebb ötödhöz. Ezzel a közmunka-jövedelmek az álláskeresési járadéknál jobban, az aktívkorú inaktívok számára elérhető készpénzes ellátásokhoz (pl. FHT) képest viszont kevésbé célzottak. A közfoglalkoztatásban foglalkoztatottak társadalmi háttérét más szempontok alapján vizsgálva látható, hogy közmunkában az alacsony iskolázottságú, kistelephelyen illetve az észak-alföldi régióban élők vesznek részt az átlagosnál jelentősen nagyobb arányban.
- Tízből négy magyar háztartásnak van valamilyen típusú pénzügyi-vagyonhiány megakasztása, emellett pedig ingatlannal a magyar háztartások bő négyötöde rendelkezik, döntő többségük teljes mértékben birtokolja azt. Ami az adósságokat illeti, bank, pénzintézet, közműszolgáltató illetve egyéb intézmény

felé tizből két háztartás tartozik. Mind a vagyoni jellegű megtakarításokkal, mind pedig a hitelekkel rendelkező háztartások aránya csökkent az ezredforduló óta, de míg a vagyon esetében a csökkenés kisebb stagnáló időszakok mellett lényegében folyamatos volt, addig a hiteles háztartások aránya a 2000-es évek elején meredeken nőtt, majd 2010-től – állami beavatkozás valamint a válság miatt megszigorodó hitelpiac hatására – gyors esésbe kezdett.

- A háztartás jövedelmi helyzete erősen hat a megtakarítási képességre és az adósságokra egyaránt; a legfelső jövedelmi ötdöbe tartozó háztartások rendelkeznek a legnagyobb arányban megtakarításokkal, közel háromnegyedüknek van valamilyen pénzügyi vagyona, míg a legszegényebb ötdöben alig minden ötödik háztartásnak van bármilyen megtakarítása. Ennek tükörképeként az adósságok elburjánzásának leginkább a szegényebb háztartások vannak kitéve, aminek minősített esete a lejárt közműtartozás és ezáltal a fokozott kiszolgáltatottság és sérülékenység, ami a magyar háztartások 7%-ára jellemző.
- A különböző hitel- és egyéb törlesztésekkel rendelkező háztartások havi jövedelmüknek átlagosan bő egynegyedét költik törlesztésre, ami 2014 őszén átlagosan összesen 55 ezer forintot tett ki, ez azt jelenti, hogy pl. az élelmiszerre költött havi teljes összeg 1,2-szeresét fordítják törlesztő részletekre. A törlesztési arány jövedelemhez és élelmiszerkiadásokhoz viszonyított indikátorai alapján a legsérülékenyebb háztartások az alacsony iskolázottságú, 50-es éveiben járó háztartásfőjű, gazdaságilag (majdnem) inaktív háztartások, amelyek jellemzően a legszegényebb jövedelmi ötdöbe tartoznak és úgy érzik, hogy nélkülözések között élnek. A háztartások közel ötöde törleszt valamilyen adósságot vagy hitelt havi rendszerességgel; tizedüknek ez havi 20-60 ezer Ft közötti terhet jelent, míg 5-5%-uknak ennél kevesebbet, illetve többet. A hitel- vagy adósságtörlesztés által leginkább érintett háztartások a közepes-jobb anyagi helyzetű, aktívkorú és közepesen iskolázott háztartásfőjű háztartások, amelyekben él gyermek, és amelyek közepesen használják ki munkakapacitásukat.
- A folyó megtakarítások, az anyagi státusz és a lakásjellemzők alapján meghatározott fogyasztási rétegződés vizsgálata alapján egy jelentős mértékben derivált társadalom képe rajzolódott ki. A rétegződésben elfoglalt helyet leginkább az iskolai végzettség, a kulturális tőke és a gazdasági aktivitás befolyásolja. A magyar társadalom más vizsgálatok szerint is leginkább abban különbözik az európai társadalmaktól, hogy a szakképzetlen, rendszeresen nem foglalkoztatott rétegek nagyobb arányban vannak jelen. Ennek a sajátosságának a következtében azon középrétegek, melyek a polgári demokráciák alapját képezik, Magyarországon a rendszerváltást követően nem tudtak megerősödni.
- Adatfelvételünk szerint a 16 éves és idősebb népesség 2,4%-ára becsülhető azok aránya, akik a kutatást megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak (egy részük a kutatás idején átmenetileg, vagy akár végleg itthon volt). A migránsok társadalmi összetételéről elmondható, hogy leginkább a fiatal férfiak mennek külföldre, akik magasabb végzettségűek illetve vagy vállalkozóként, vagy szakmunkásként dolgoznak jellemzően Ausztriában vagy Németországban, jellemzően bérelt lakásaikból indulnak, olyan háztartásokból, ahol nem magas a jövedelem, de van autó. A külföldön tanulók természetesen szintén fiatalok, célországuk pedig leginkább Ausztria és az Egyesült Királyság.

A Háztartás Monitor 2014 vizsgálat eredményei alapján összességében azt látjuk, hogy - mint arra a Tárki rendszerváltás óta folytatott háztartás vizsgálatai többször is mutattak példát - a nagy volumenű, erőteljes kormányzati lépések „visszaköszönnek” az adatokban. Ezt megfigyelhettük például az 1995-ös „Bokros-csomag”, a 2002-2003-as jóléti expanzió és a 2006 és 2009 közötti megszorítások időszakában is. A 2010-es kormányváltást követő 2012-es adatfelvételünkben a pénzügyi és gazdasági válság hatása egyértelműen felülírt minden más folyamatot. Az ideai eredményekben azonban, úgy tűnik, már jól tetten érhetőek a jelentősebb makrogazdasági folyamatok (pl. gazdasági növekedés megindulása a válságot követően, a foglalkoztatás bővülése, az alacsony infláció, a reálkeresetek emelkedése) és társadalmpolitikai beavatkozások (pl. közmunkaprogram kiterjesztése és a szociális és munkanélküli segélyrendszer ezzel összefüggő visszavágása, a családi adókedvezmények rendszerének bővítése, a közműszolgáltatások árainak csökkentése) következményei. A szegénységi ráta, de még inkább a súlyos anyagi depriváció és a nagyon alacsony munkaintenzitás változása és a fontosabb társadalmi-demográfiai csoportok szerinti megoszlása jól jelzi a folyamatok irányát, illetve azok nyerteseit és veszteseit.